

RAAP-RAPPORT 7342

Perceel S106 te Haaksbergen

Cultuurhistorisch onderzoek

Archeologie | Cultuurhistorie | Erfgoed

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Haaksbergen

Titel: Perceel S106 te Haaksbergen. Cultuurhistorisch onderzoek.

Versie: 24-09-2024

Auteur: [REDACTED]

Projectcode: HKRG2

Bestandsnaam: RAAPrap_7342_HKRG2_20240924

Authorisatie: [REDACTED]

ISSN: 0925-6229

RAAP

Leeuwendseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

Telefoon: 0294-491 500

E-mail: raap@raap.nl

Website: www.raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2024

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Haaksbergen heeft RAAP in september 2024 een cultuurhistorisch bureauonderzoek uitgevoerd. De gemeente heeft de wens om in het onderzoeksgebied (perceel S106, te Haaksbergen) een woningbouwproject uit te voeren. De Provincie Overijssel heeft beperkingen gesteld aan het bouwen op een es. Om die reden voerde RAAP eerder een onderzoek uit of het plangebied als een es te kenmerken is. Dat antwoord viel positief uit. Om de relatieve waarde in beeld te hebben, is in dit rapport een waardenstelling van de es ten opzichte van andere essen in de gemeente uitgewerkt. Het doel van het bureauonderzoek is daarmee dus het opstellen van een cultuurhistorische en landschappelijke beschrijving en het inventariseren en waarderen van de nu aanwezige ruimtelijke kwaliteiten.

Uit het onderzoek komt naar voren dat het onderzoeksgebied de laatste eeuwen in gebruik is geweest als akker-, hooi- en weiland en alle kenmerken heeft van een es. De perceelsgrenzen zijn door de tijd veranderd en dus ook het gebruik van het land. De es ligt tussen twee grote akkercomplexen in, en ligt in een gebied met afwisselend weilanden en kleinere akkercomplexen waarvan het onderzoeksgebied er zelf ook één is. Verder is er in de afgelopen 20 jaar een verandering te zien op de hoogtekaart waarbij in het noordwesten van het gebied een stuk van het land afgegraven is. Dit heeft echter geen invloed op de kwaliteit van de es.

Nabij het onderzoeksgebied liggen meerdere essen. Hoewel deze beter herkenbaar zijn in het landschap door de hogere ligging, betekent dit niet dat het onderzoeksgebied als es een lage waardering krijgt. Het historisch gebruik, het open landschap en het ontbreken van zichtbare perceelsgrenzen maken de es kenmerkend. Op basis van de uitgevoerde waardering stellen we, dat de es een gemiddelde waarde kent.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Kader	5
1.2 Onderzoeksgebied	5
2 Landschappelijke ontwikkeling	7
2.1 Ontstaan van het natuurlijke landschap	7
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	11
3 Huidige situatie	20
3.1 Inleiding	20
3.2 Akkerbouw	22
3.3 Hoogteligging	23
3.4 Open landschap	25
3.5 Nabijgelegen es	27
4 Waardering	29
4.1 Totale cultuurhistorische waarde	29
5 Conclusies en adviezen	30
5.1 Conclusies	30
5.2 Tot slot	30
Literatuur	31
Websites/Digitale bronnen	31
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	32

1 Inleiding

1.1 Kader

Aanleiding

In opdracht van de gemeente Haaksbergen heeft RAAP in september 2024 een cultuurhistorisch bureauonderzoek uitgevoerd. De gemeente heeft de wens om in het onderzoeksgebied (perceel S106, te Haaksbergen) een woningbouwproject uit te voeren. De Provincie Overijssel heeft beperkingen gesteld aan het bouwen op een es. Om die reden voerde RAAP eerder een onderzoek uit of het plangebied als een es te kenmerken is. Dat antwoord viel positief uit. Om de relatieve waarde in beeld te hebben, is in dit rapport een waardenstelling van de es ten opzichte van andere essen in de gemeente uitgewerkt.¹

Doel- en vraagstelling

Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een cultuurhistorische en landschappelijke beschrijving en het inventariseren en waarderen van de nu aanwezige ruimtelijke cultuurhistorische kwaliteiten. Daarbij staat de vraag centraal hoe de te constateren cultuurhistorische waarden zich verhouden tot de wens van de opdrachtgever om te herinrichten.

Hiervoor is een aantal vragen opgesteld:

- Welke landschappelijke ontwikkeling heeft deze es in de afgelopen eeuwen doorgemaakt?
- Welke sporen van die ontwikkelingen zijn bewaard gebleven in de huidige situatie?
- Hoe is de es in de context van de andere essen in gemeente Haaksbergen te waarderen?

Bronnen en methoden

Voor dit onderzoek is op drie manieren informatie vergaard over het landschap. Er is gebruik gemaakt van kaartstudie, literatuur en veldbezoek. Het veldbezoek is uitgevoerd op 13 september 2024. De auteur heeft op deze dag de in dit rapport opgenomen foto's gemaakt, tenzij anders aangegeven.

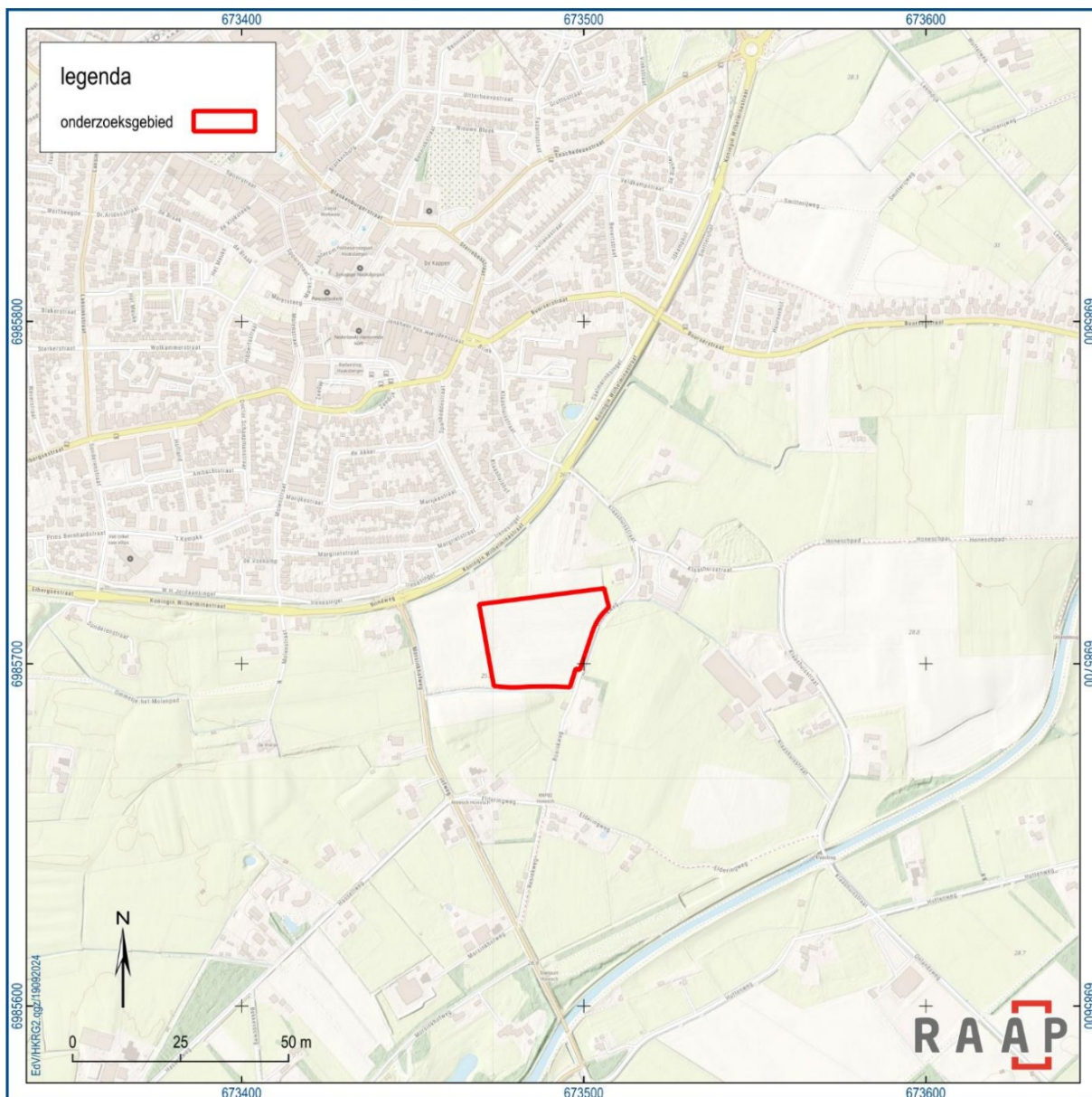
Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de landschappelijke ontwikkeling van de es beschreven aan de hand van geomorfologische kaarten en historische topografische kaarten. In hoofdstuk 3 wordt vervolgens aan de hand van de foto's die tijdens het veldwerk gemaakt zijn vastgesteld welke sporen van die ontwikkelingen bewaard zijn gebleven in de huidige situatie. In hoofdstuk 4 wordt er aan de hand van een set criteria vastgesteld wat de waarde van deze es is in de context van de omliggende essen in de gemeente. Aan het einde wordt er een conclusie weergegeven.

1.2 Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich op perceel S106, gelegen aan de Rosinkweg, ten zuiden van de dorpskern van Haaksbergen (figuur 1).

¹

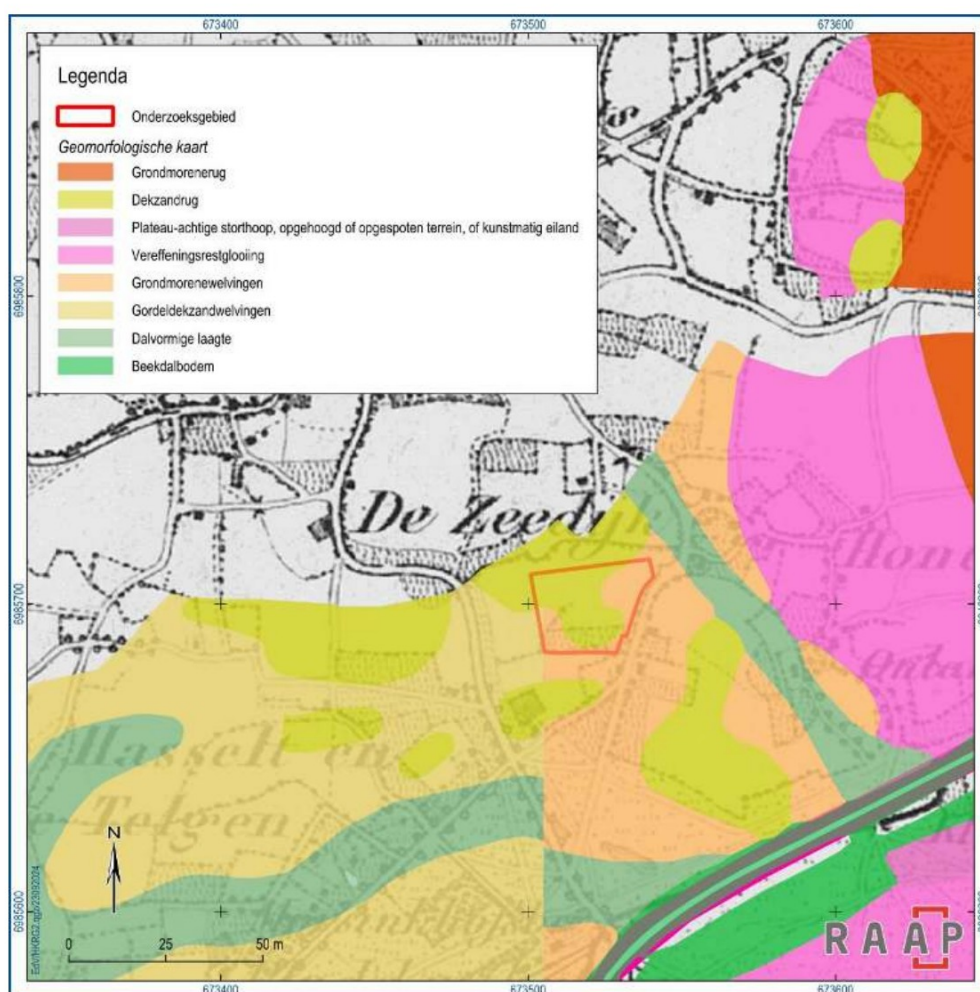

Figuur 1. Het onderzoeksgebied, perceel S106 te Haaksbergen.

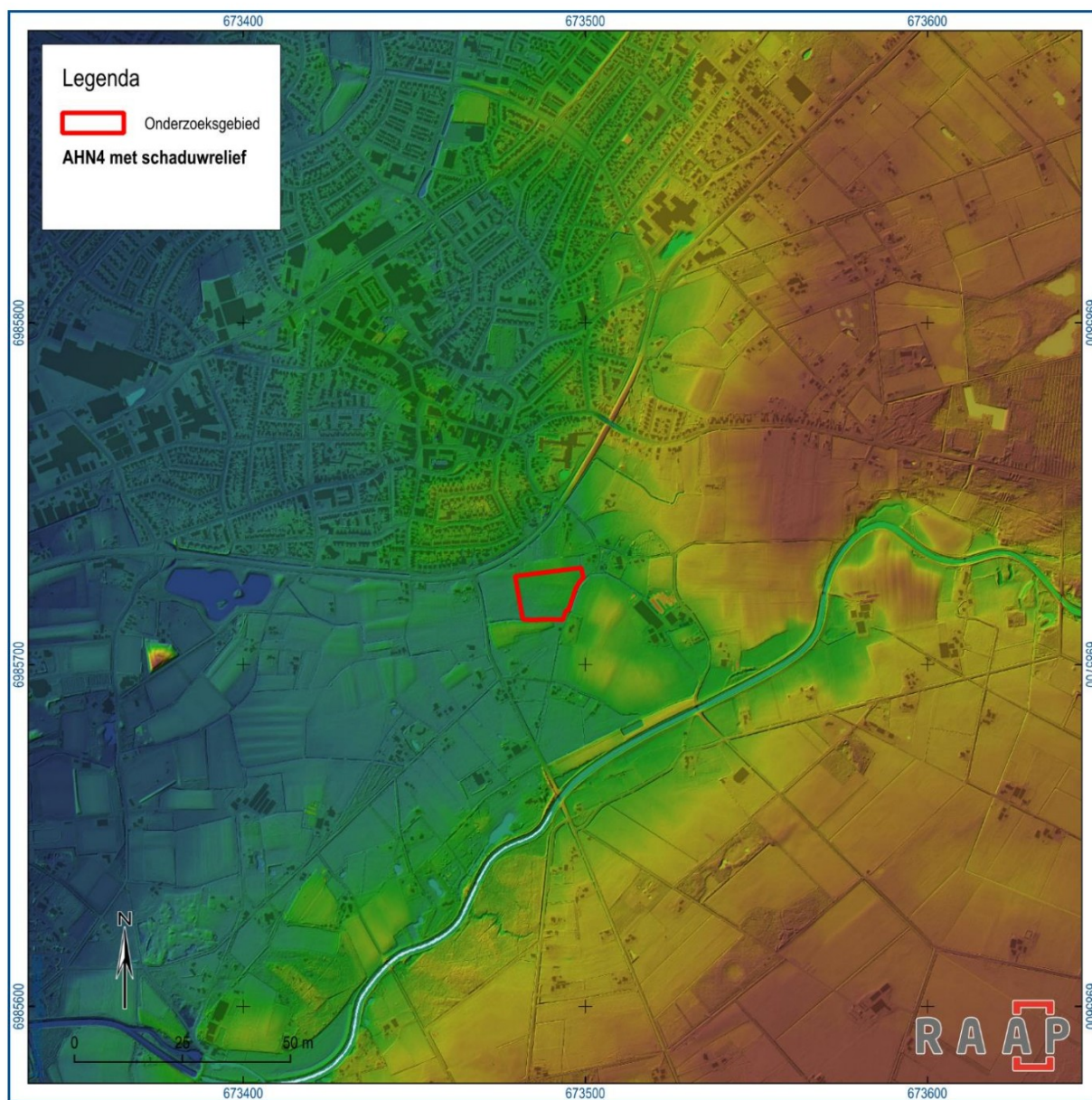
2 Landschappelijke ontwikkeling

2.1 Ontstaan van het natuurlijke landschap

Het onderzoeksgebied ligt grotendeels op een dekzandrug ten zuiden van Haaksbergen (figuur 2). In de voorlaatste ijstijd, de Saale-ijstijd (370.000 - 130.000 BP), is in deze omgeving een zwak golvend tot vlak landschap ontstaan nadat het landijs bodemmateriaal uit de noordelijke streken had afgezet. De dekzandrug is vervolgens ontstaan in de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 BP). Het landschap van Nederland bestond toen uit een poolwoestijn waar de poolwinden veel zand verplaatsten en er grote zandbanken ontstonden die zich in het landschap vormden. Het zand waaide vooral op uit droogliggende rivierbeddingen en verspreidde zich over het omliggende landschap. In dit geval ligt het onderzoeksgebied tegen de flanken van de Twentse stuwwal aan, en langs het beekdal van de Buursebeek. In het holoceen werd het dekzand vervolgens vastgelegd door toenemende plantengroei waardoor het reliëf nog steeds aanwezig is, zoals te zien is op de hoogtekartaart (figuur 3).

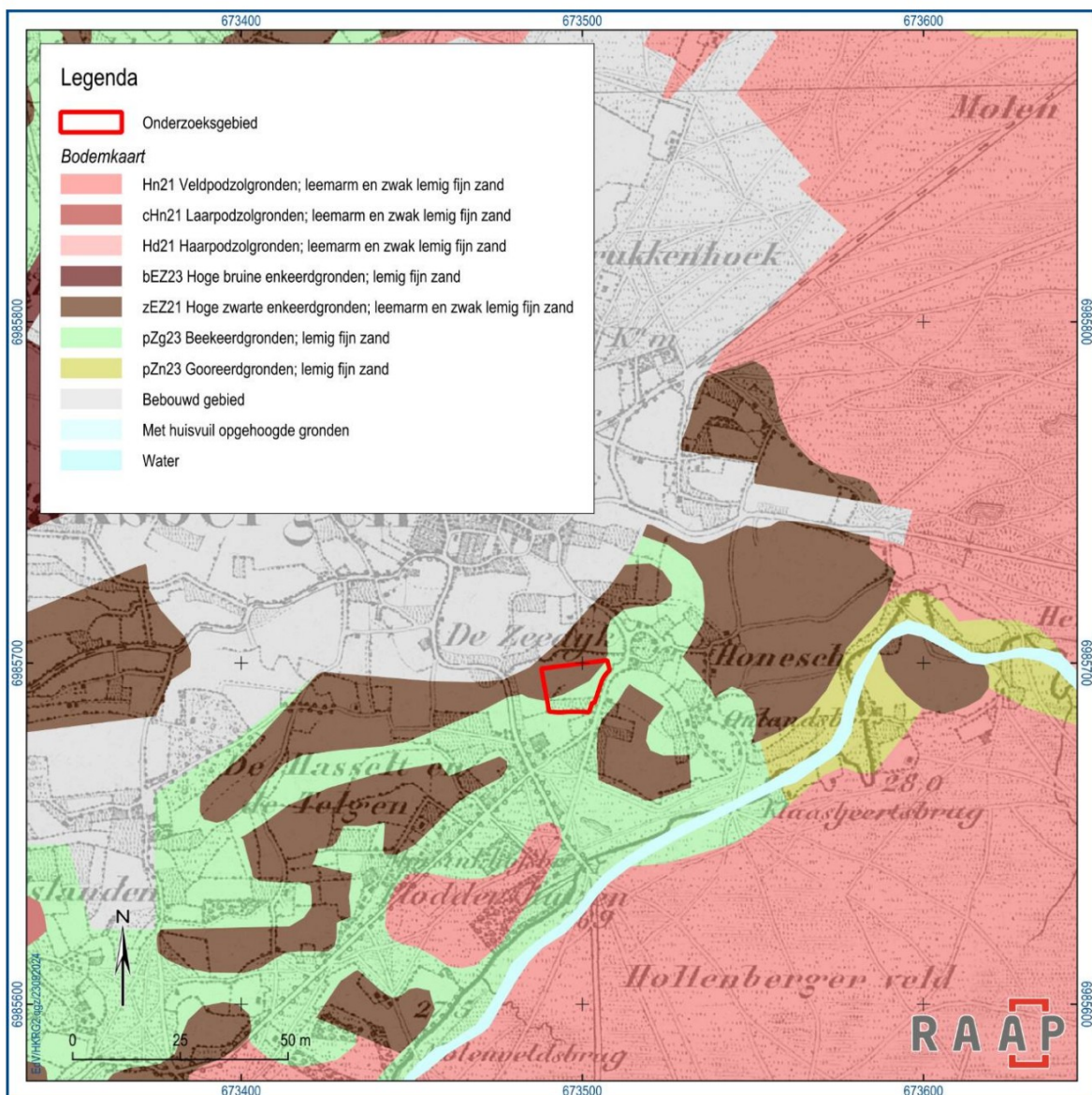
Figuur 2. De geomorfologische kaart met als ondergrond de TMK uit 1850. Het niet ingekleurde deel in het noordwesten is de bebouwde kom ten tijde van de kartering.

Figuur 3. Het onderzoeksgebied op de hoogtekart (AHN4). Hier is goed te zien dat het gebied ten westen ligt van de hoger liggende flanken van de Oost-Twentse stuwwal die in de voorlaatste ijstijd is ontstaan.

De van het perceel bestaat deels uit een hoge zwarte enkeerdgrond, met leemarm en zwak lemig zwart zand, en deels uit een beekeerdgrond met lemig fijn zand (figuur 4). Dit type grond komt voornamelijk voor in het beekdal van de Buurse Beek, dat wordt gekenmerkt door relatief dunne humeuze bovengronden op dekzand. Beekeerdgronden staan bekend om hun hoge grondwaterstanden en zijn typisch voor de lagere, nattere delen van het landschap. In de hoger gelegen delen van het terrein zijn aanwijzingen gevonden voor podzolering, waarbij meer homogene, ijzerhoudende lagen als B- of BC-horizont van een veldpodzol kunnen worden geïnterpreteerd.

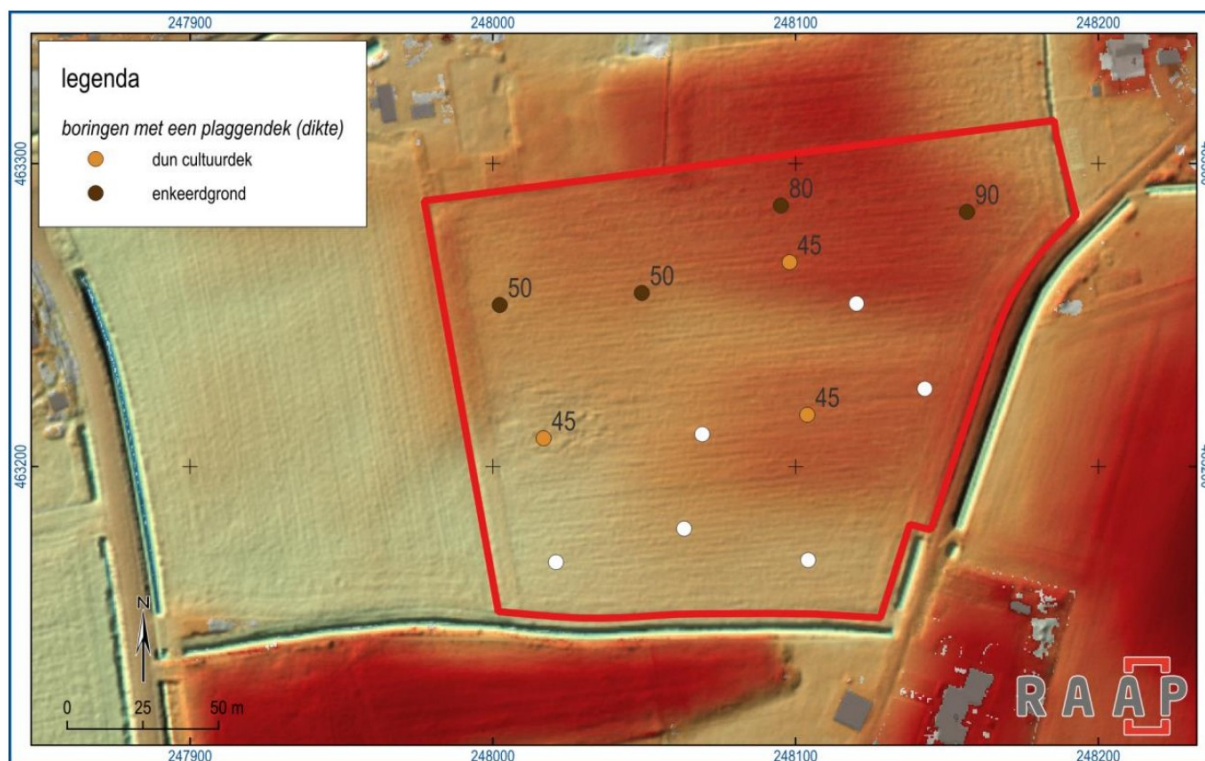

Figuur 4. De met als ondergrond de TMK uit 1850.

Op vrijdag 23 augustus 2024 zijn er verkennende boringen uitgevoerd op perceel 106 aan de Rosinkweg in Honesch, waarbij dertien boringen zijn gezet.² De ondergrond bestaat uit dekzand dat overgaat in slecht doorlatende zandige klei of sterk ziltig zand. De natuurlijke bodems zijn voornamelijk beekerdgronden, gekenmerkt door hoge grondwaterstanden en voorkomen vooral in lagere, nattere gebieden.

In het hogere deel van het terrein zijn er aanwijzingen voor podzolering, met ijzerhoudende lagen die kunnen wijzen op een zwak ontwikkelde veldpodzol. De zuidelijke helft van het perceel heeft een bouwvoor van 25 tot 45 cm, die op een 10 tot 20 cm dikke menglaag of rechtstreeks op het moedermateriaal rust. In de noordelijke helft is er een homogeen bruin plaggendek van 45 tot 80 cm, zonder de typische gelaagdheid van plaggendekken in Twentse essen (figuur 5).

Sommige boringen suggereren dat het plaggendek recentelijk is verstoord, mogelijk door afploegen of egalisatie. Er is geen fossiele cultuurlaag of oude akkerlaag onder het plaggendek aangetroffen; de overgang naar het natuurlijke bodemprofiel is meestal via een decimeters dikke menglaag, wat wijst op late ontginning en plaggenbemesting.

Figuur 5. Boringen met en zonder een plaggendek (cultuurdek).

Het intacte natuurlijke bodemprofiel toont geringe hoogteverschillen in het noordelijke deel, terwijl het zuidelijke deel van perceel 601 een grotere hoogteverschil heeft (maximaal een meter). Het plaggendek is waarschijnlijk ontstaan op een drogere welving in de noordoosthoek van het perceel, omringd door

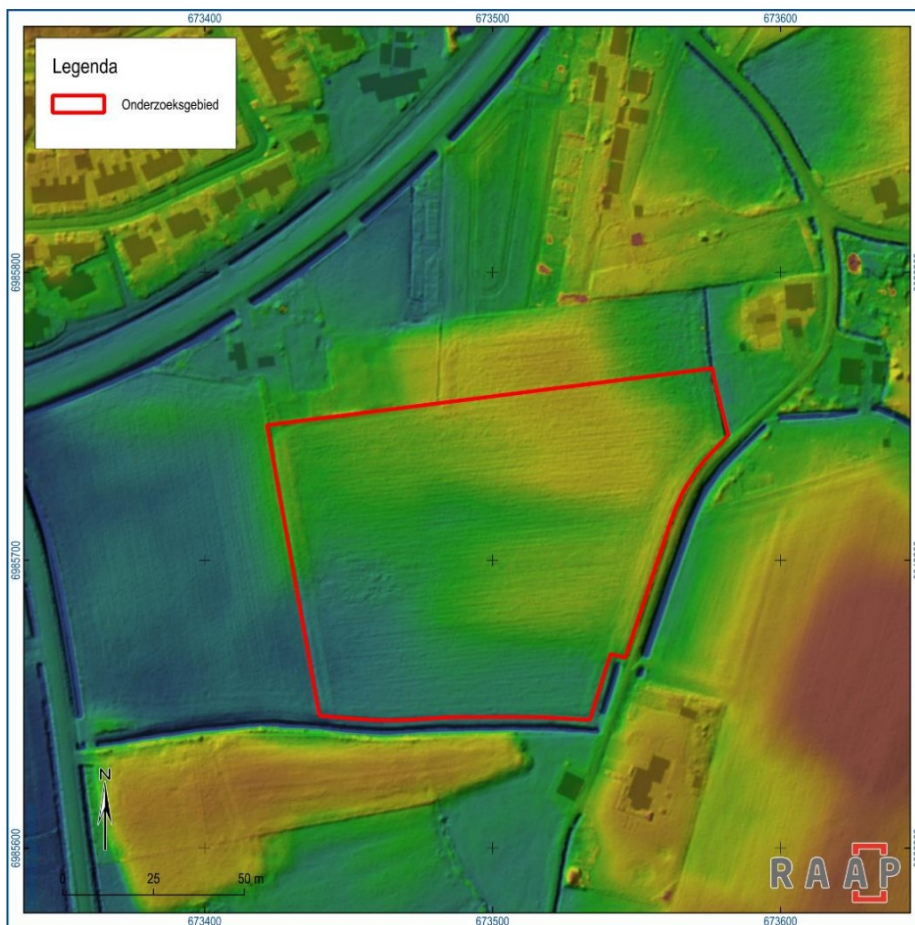
² [REDACTED] 2024, p. 13.

lager gelegen gebieden. Door plaggenbemesting en verstoring is het plaggendek uitgebreid naar de nattere gebieden.

2.2 Landschappelijke ontwikkeling

2.2.1 *Het landbouwsysteem*

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de Honesch, een es die historisch verbonden is met het dorp Haaksbergen. De eerste middeleeuwse bewoning in dit gebied dateert van rond 800 n. Chr., op de grens tussen de hoger gelegen zandruggen en de lager gelegen beekdalen.³ In die tijd leefden de bewoners in kleine gemeenschappen en maakten ze gebruik van gemeenschappelijke gronden. De akkers lagen op de zandruggen, te midden van eiken- en beukenbossen. Gedurende de volle en late middeleeuwen werden de akkers steeds verder uitgebreid en ontstonden de essen in hun huidige vorm. De akkers werden van de vroege nieuwe tijd tot in de 19e eeuw bemest met plaggenmest, om daarmee een hogere opbrengst te bereiken. Het vee graasde op de gemeenschappelijke gronden, zoals heide, bos en stuifduinen, en werd vanaf de nieuwe tijd 's nachts gestald in potstallen. In deze stallen werd de mest van het vee vermengd met strooisel van de heide, waardoor er minder voedingsstoffen verloren gingen en de plaggenmest beter kon worden benut. Door het gebruik van deze zandige plaggenmest kwamen de essen, waaronder de Honesch, door de eeuwen heen steeds hoger in het landschap te liggen. In het onderzoeksgebied is bij een boring op 23 augustus 2024 een plaggendek aangetroffen dat in de noordelijke helft van het perceel 45 tot 80 cm dik was.⁴ In het zuidelijke deel ontbreekt een plaggendek. Dit komt overeen met de bodemkaart (figuur 4). Ook op een meer ingezoomde hoogtekaart is te zien dat het noordelijke deel van het perceel hoger ligt dan het zuidelijke deel. Door deze ophoging ontstond een aanzienlijk hoogteverschil tussen de essen en het omringende landschap.

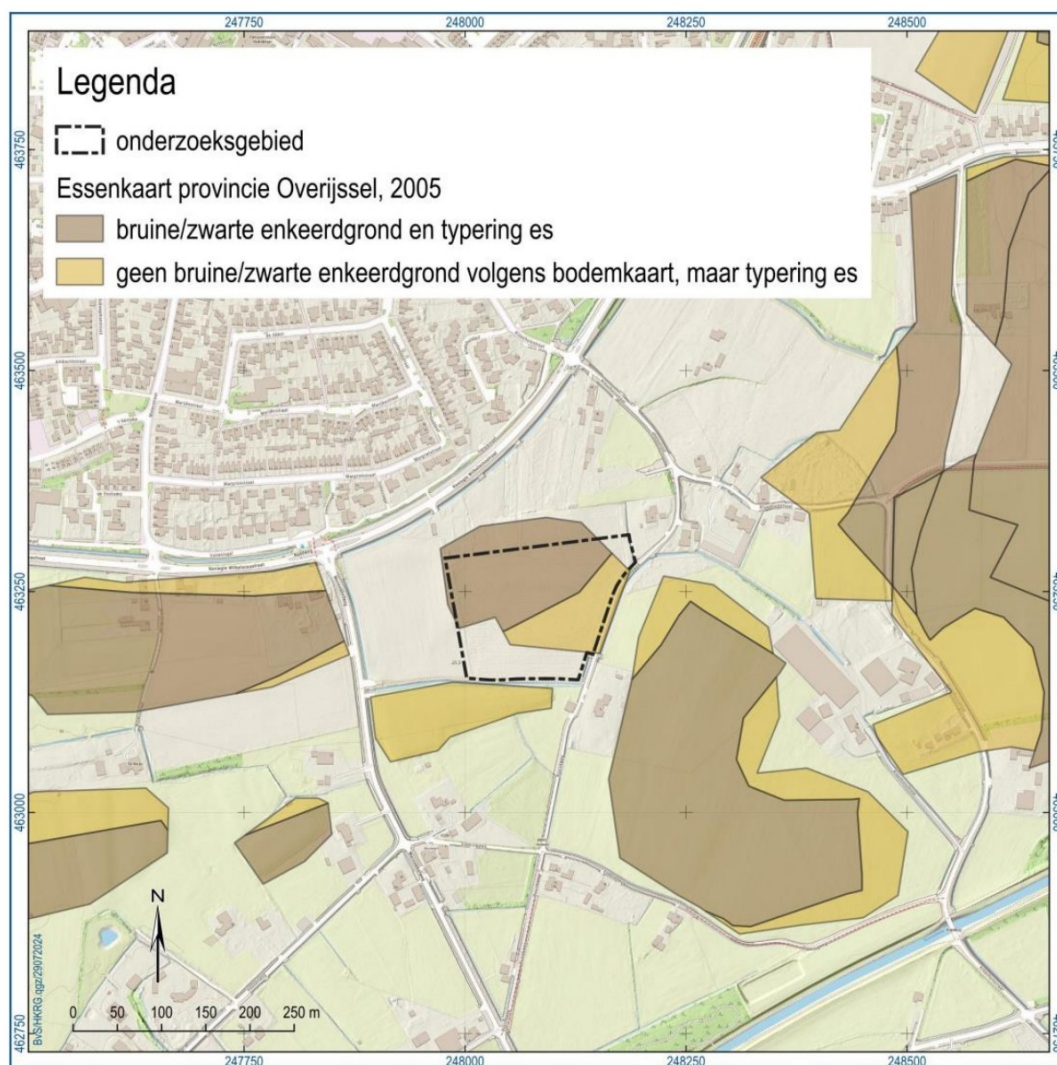

Figuur 6. Het onderzoeksgebied op het AHN4.

Rond de essen lagen al vanaf de volle middeleeuwen boerenerven die door kronkelige wegen met elkaar verbonden waren. Om de gewassen op de essen te beschermen tegen het vee werden de randen van de akkers beplant met hakhoutwallen. De lagere, nattere gronden langs de beek werden gebruikt als wei- en hooiland. Dit gebruik van de omliggende woeste gronden en hooilanden was kenmerkend voor het agrarische systeem in de regio, dat gaandeweg de middeleeuwen en nieuwe tijd steeds intensiever werd.⁵ Dit is ook de reden waarom het perceel in het kadaster wordt aangeduid als weiland en hooiland. De akker werd namelijk periodiek met rust gelaten om te herstellen. In de tussentijd kon het land dan als hooiland gebruikt worden.

Op de essenkaart van de provincie Overijssel uit 2005 zijn alle essen in de provincie gekarteerd. Hierbij zijn als criteria aangehouden dat een es duidelijk hoger moet liggen en dat op historische kaarten het grondgebruik als grasland of bij voorkeur akker moet zijn aangegeven. Op de kaart is te zien dat het onderzoeksgebied ertoe behoort en omringd wordt door meerdere essen.

⁵ Provincie Overijssel 2022, p. 2.

Figuur 7. De locatie van essen volgens de Essenkaart provincie Overijssel, 2005.

2.2.2 Ouderdom

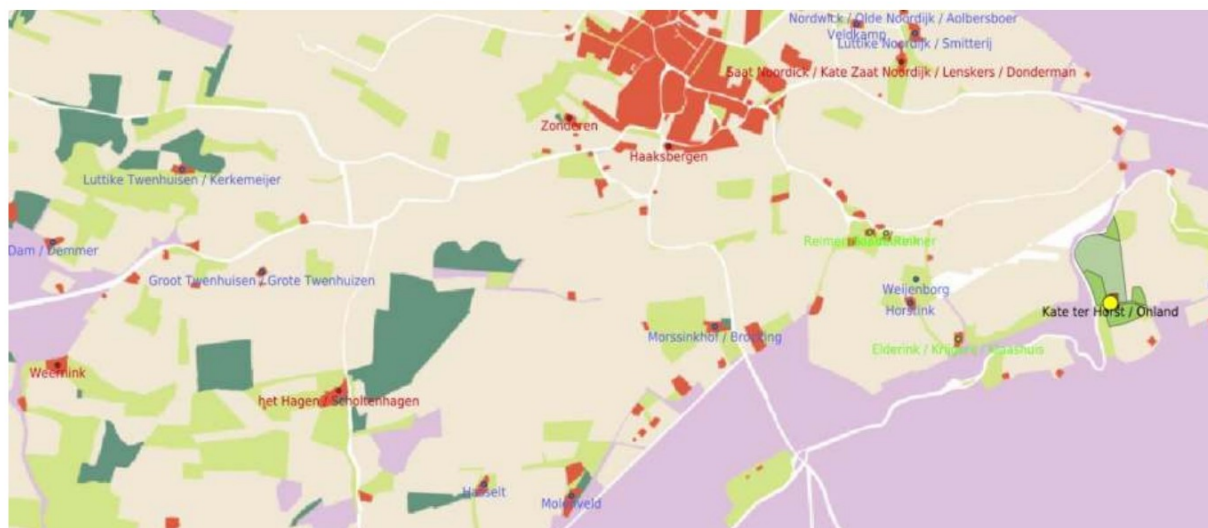
De hier besproken es hoorde in 1832 bij het erf Morssinkhof of Bröcking. Dat erf maakte eeuwenlang deel uit van bezit van de kerk van Haaksbergen, en wordt genoemd in het schattingsregister uit 1475 en de verpondingsregisters uit 1601/1602.⁶ Dergelijke erven – bezit van een lokale geestelijke instelling, en zonder relatie met de bisschop of oude kloosters – dateren in veel gevallen uit de volle of late middeleeuwen. Het is goed mogelijk dat ook de es al uit die periode dateert.

Historische vermeldingen, zoals in 1475 over "Brocking, 2 s(child), leget wuste" en de latere vermeldingen in 1601 en 1602 wijzen op een lange agrarische geschiedenis. In 1832 werd de es kadastraal geregistreerd als onderdeel van de gemeente Haaksbergen, sectie I nummer 1184 waarin het wordt beschreven als wei- en hooiland, wat verdere bevestiging biedt van de eeuwenlange continuïteit van gebruik.

⁶ [redacted] 2015, p. 66.

In vergelijking met omliggende boerderijen is deze boerderij niet de oudste, maar ook niet de jongste. Zo is erve Elveridnk/Krijgerij/ Klaashuis vanaf de 12e eeuw in gebruik, Het Hagen/ Scholthagen vanaf de 13e eeuw en erve Saat Noordick vanaf de 15e eeuw (figuur 8).⁷

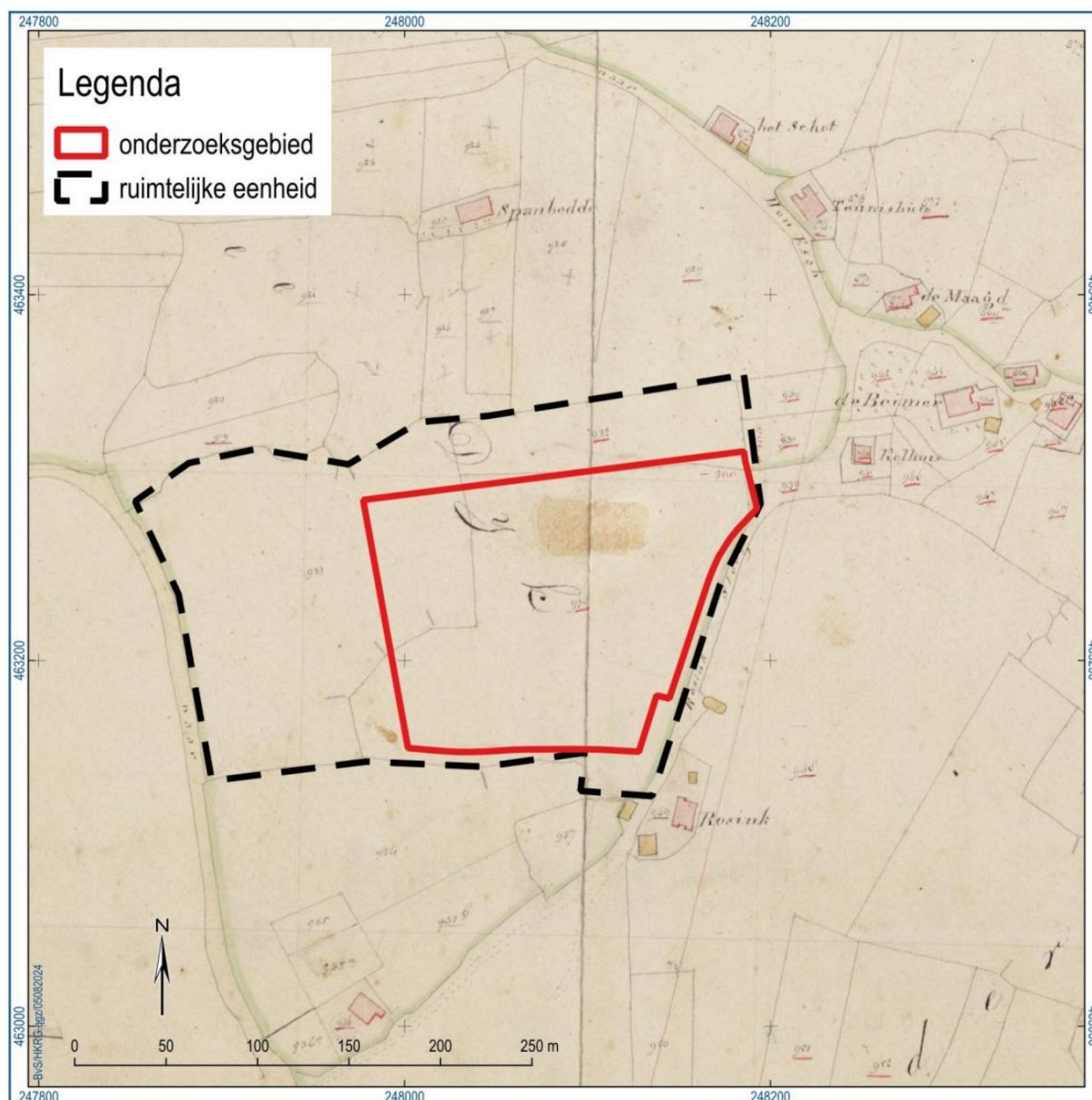
Een aantal omliggende boerderijen zijn juist jonger en dateren pas uit de 16e, 17e of 18e eeuw, zoals erve Riemerink/de Reimer, Weijenborg, erve Zonderen en Kate ten Horst.⁸

Figuur 8. Kaart met de genoemde boerderijen. Morssinkhof / Brocking staat centraal op de kaart. Ten noorden daarvan ligt het onderzoeksgebied.

2.2.3 Het onderzoeksgebied op de topografische kaart

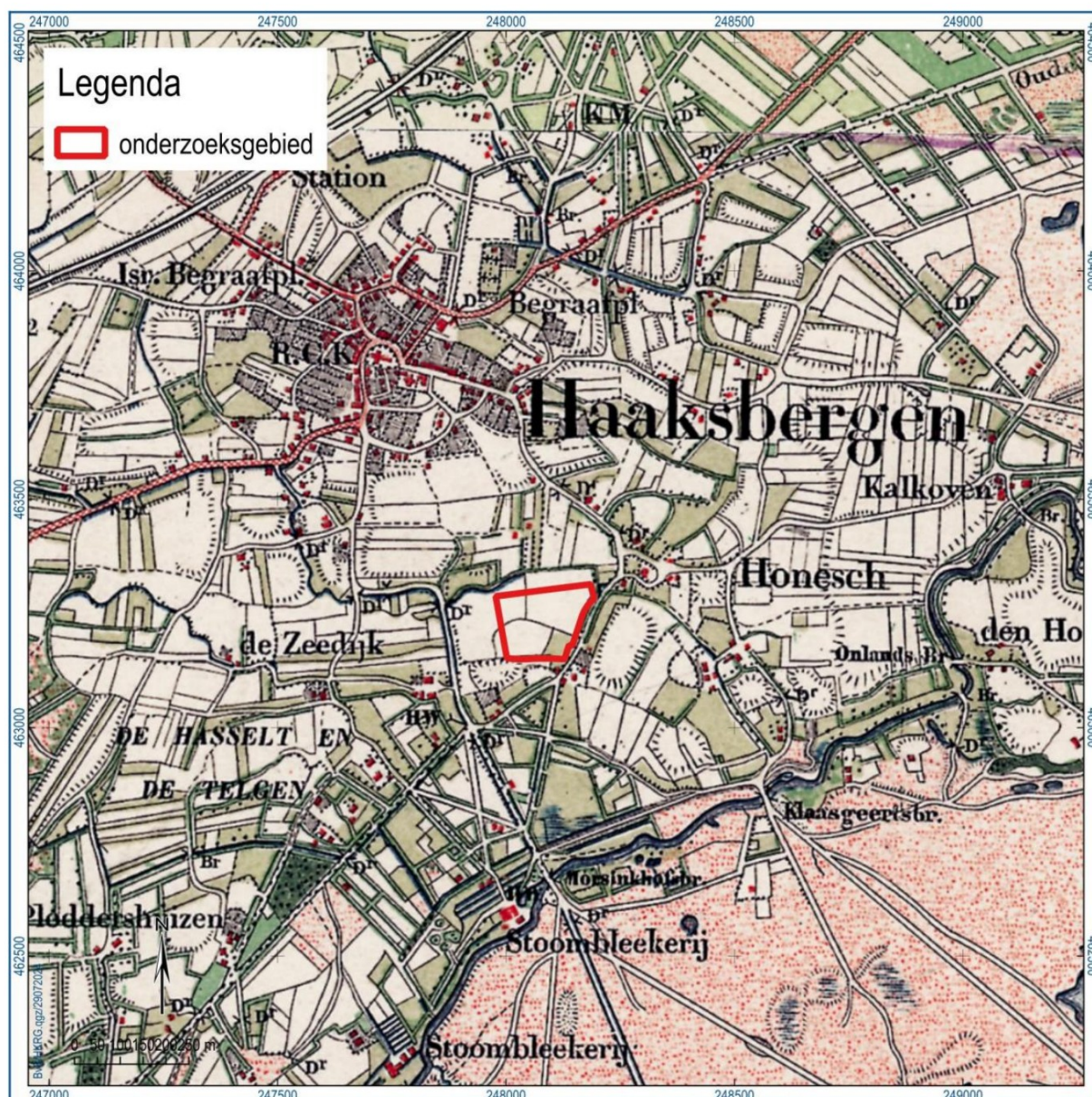
De es waar het onderzoeksgebied zich bevindt heeft door de eeuwen heen verschillende veranderingen ondergaan. De percellering die op het minuutplan uit 1832 zichtbaar is verdween bij de ruilverkaveling in 2000/2001 (figuur 9). Het huidige perceel bestond destijds uit twee afzonderlijke percelen. Door de jaren heen zijn de grenzen van de percelen voortdurend veranderd.

Figuur 9. Het onderzoeksgebied op het kadastraal minuutplan uit 1832.

Tot circa 1890 werd het omliggende landschap gekenmerkt door grote, open akkercomplexen. Deze akkers lagen vooral ten oosten en westen van Haaksbergen, terwijl het onderzoeksgebied zich ten zuiden van het dorp bevond tussen deze grotere complexen in. Hier is een afwisseling van weilanden en kleinere akkercomplexjes zichtbaar. Het onderzoeksgebied is een van die kleine akkercomplexjes (figuur 10). Vanaf 1890 verschenen er ook greppels op de kaart, wat duidde op verbeterde ontwatering en een intensievere vorm van landbouw.⁹

⁹ [REDACTED] 2024, p. 9.

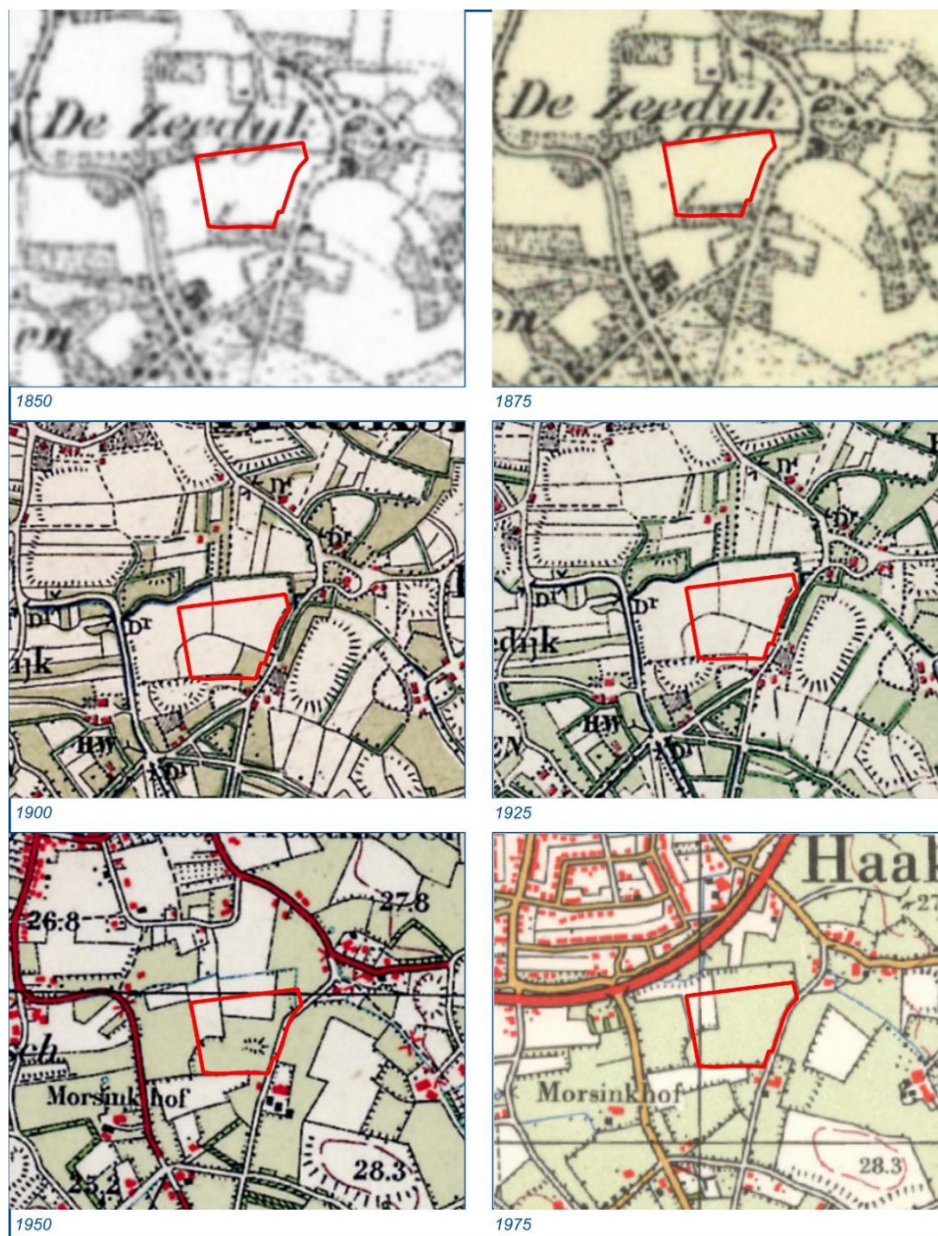

Figuur 10. Haaksbergen en omgeving op de topografische kaart van 1890.

Zoals te zien is op topografische kaarten is ook het grondgebruik door de jaren steeds veranderd (figuur 11). In de periode tussen 1890 en 1937 werd het onderzoeksgebied gebruikt als grasland en/of akker, wat zichtbaar is op kaarten uit die tijd. De akkers in het onderzoeksgebied droegen namen zoals "Witte Land", "Morskamp", en "Weiakker", wat ook wijst op hun vroegere functies in de akkerbouw en hun vermoedelijk wat extensievere karakter.¹⁰ Gedurende deze periode veranderde het landschap aanzienlijk door de verdeling van de gemeenschappelijke gronden, de introductie van kunstmest en de opkomst van landbouwmechanisatie. Dit leidde tot een verdere intensivering van het landgebruik. Vanaf de jaren 1950 werd het perceel vervolgens voornamelijk gebruikt als grasland, wat ook op de

¹⁰ Historische Kring Haaksbergen 1982, p. 155.

kaarten te zien is, onder invloed van de zich ontwikkelende veeteelt. Vanaf 2010 is er echter een verandering zichtbaar, waarbij het perceel opnieuw als akkerland werd aangeduid.

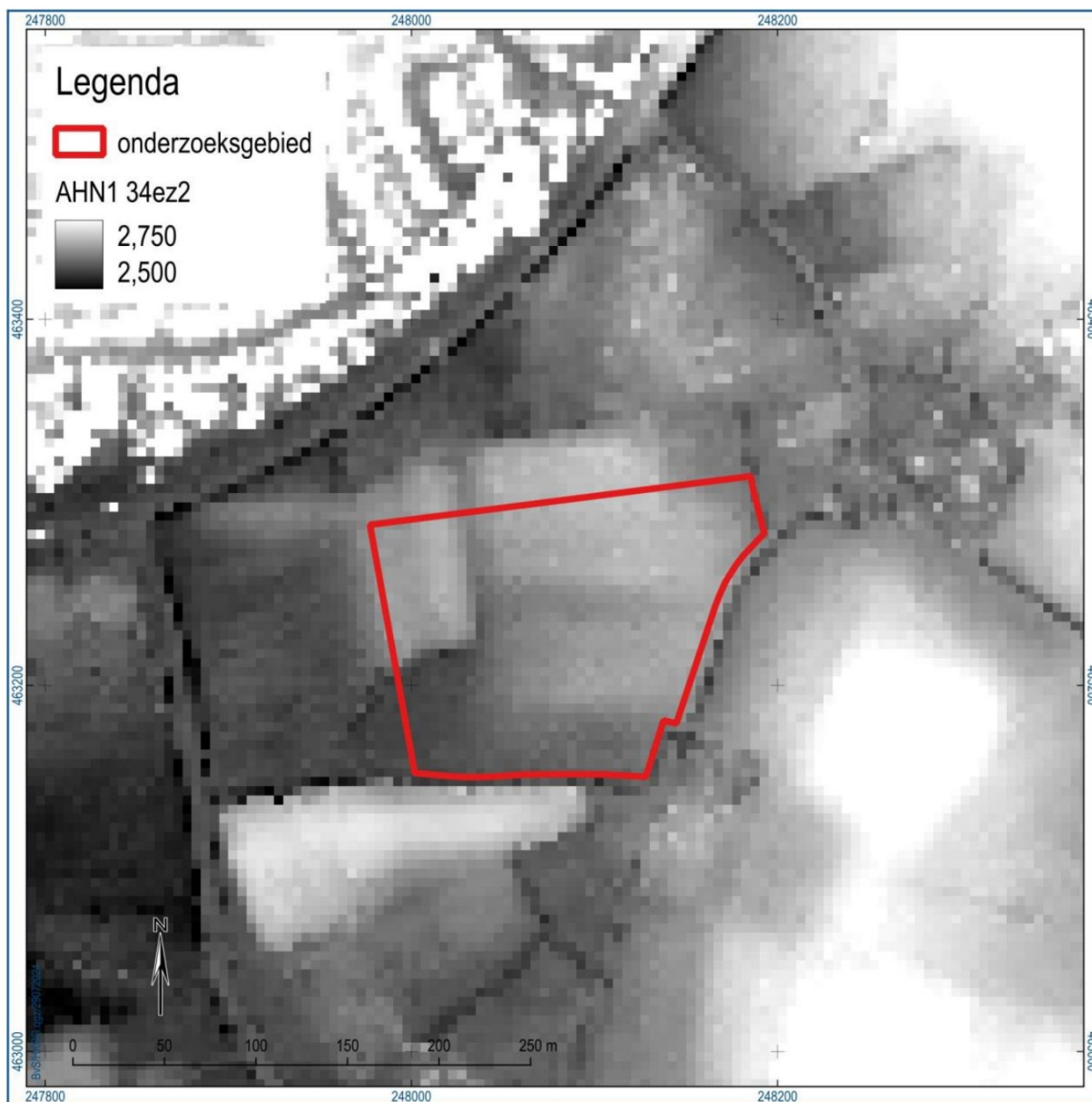
Figuur 11. Het onderzoeksgebied op topografische kaarten door de jaren heen.

Latere veranderingen

De greppels die vanaf 1900 op de kaart staan verdwijnen later weer van de kaart. Waarschijnlijk zijn deze in de afgelopen 22 jaar gedempt. Er is namelijk een hoogteverschil op te merken tussen de AHN1 en AHN4, waar dus 22 jaar tussen zit (figuur 12 & figuur 13).¹¹ In de noordwesthoek is een stuk

¹¹ [redacted] 2024, p. 18.

afgegraven ten behoeve van het dempen van de oude greppel. Verder is er in het onderzoeksgebied weinig veranderd aan de hoogte van het perceel.

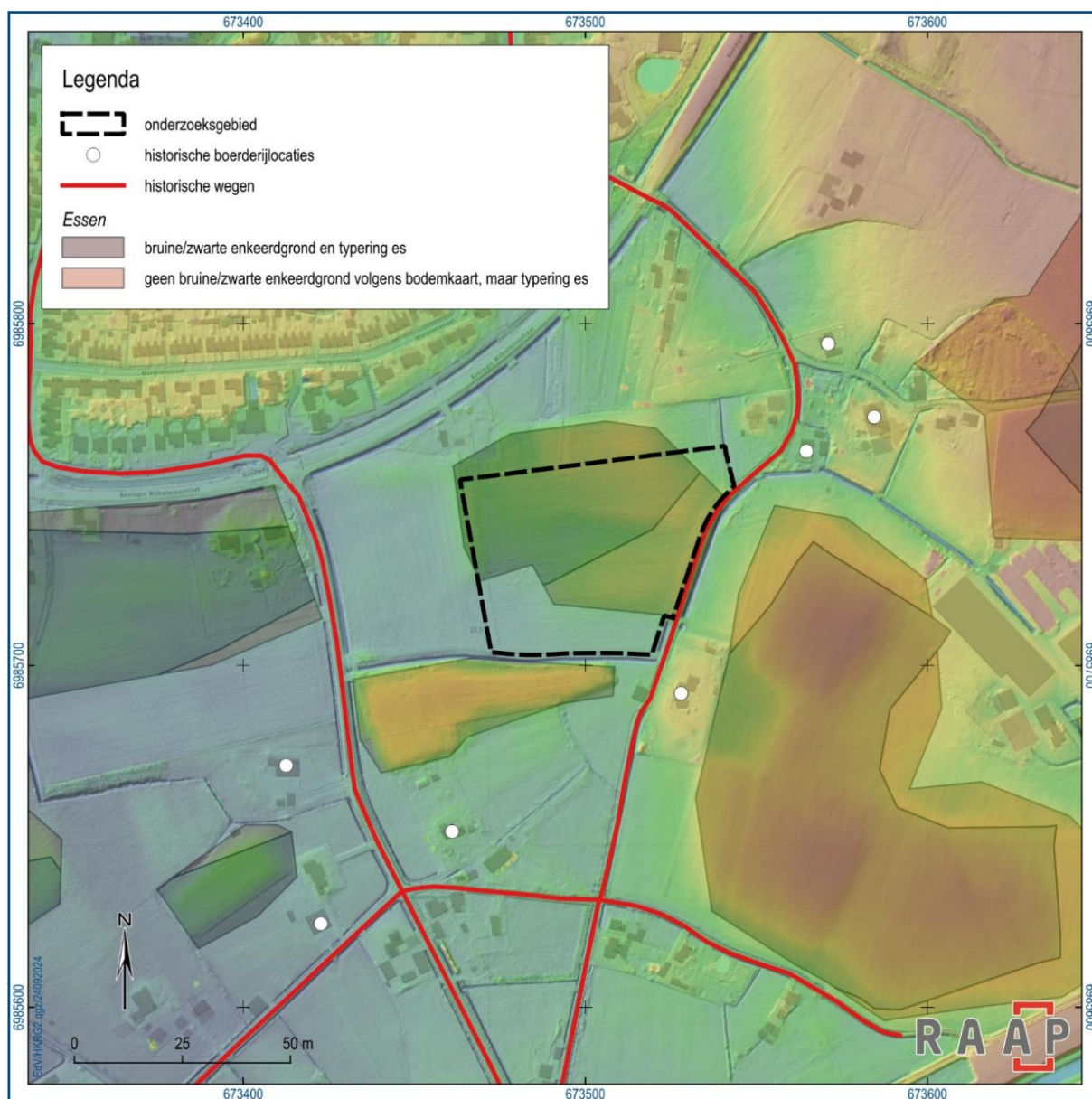
Figuur 12. Detailbeeld van AHN1.

Figuur 13. Detailbeeld van AHN4.

3 Huidige situatie

3.1 Inleiding

Figuur 14. Inventarisatie van de cultuurhistorische waarden met als achtergrond de OpenTopo kaart en het AHN4.

Op basis van het cultuurhistorisch onderzoek kan de bovenstaande inventarisatiekaart gemaakt worden (figuur 14). De hoofdstructuur van de wegen is nog intact, maar de nieuwere weg ten noorden van het onderzoeksgebied doorkruist het voorheen open landschap. De essen (zoals die op de essenkaart van provincie Overijssel zijn ingetekend) zijn nog aanwezig en ook een aantal historische boerderijlocaties (zoals die zijn aangegeven op de HisGis kaart met als thema horigheid) is nog terug te vinden in het landschap.

Tijdens het veldwerk op 13 september 2024 was de es in gebruik als aardappelland, en dus inmiddels weer in gebruik als akker na volgens topografische kaarten decennia gebruikt te zijn als grasland. Door de begroeiing was de glooiing van de es minder goed te zien. Alleen in vergelijking met het perceel ten westen van de es, waar ten tijde van het veldwerk maïs op groeide, is de glooiing van de es te zien. Wat opviel was dat de omliggende essen beter te herkennen waren als es vanwege de hoge ligging, hetgeen overeenkomt met het beeld dat de hoogtekaart geeft.

Tijdens het veldbezoek is er gekeken naar de verschillende kenmerken van een es, voor zover die fysiek te zien zijn. Voor deze inventarisatie is er gekeken naar de kenmerken die een es heeft volgens de definitie in de historisch-geografische traditie en volgens de provincie Overijssel.¹² Daar worden in totaal zes kenmerken genoemd.

Kenmerken volgens de historische-geografische traditie:

1. Een in het landschap herkenbare en ruimtelijk begrensde eenheid
2. Primair gericht op akkerbouw
3. Opgedeeld in meerdere percelen met meerdere gebruikers
4. Gewoonlijk vrij van zichtbare perceelsgrenzen en heeft een zeer open landschap

Kenmerken volgens Provincie Overijssel:

5. Een actuele hogere ligging
6. Historisch landgebruik als grasland of akker

Punt 1 kan niet in beeld worden gebracht omdat de grenzen niet meer als zodanig duidelijk zijn. Punt 3 kan niet in beeld worden gebracht. Kenmerken 2 en 6 worden samengevoegd. Punt 5 wordt alleen in de kenmerken van de provincie genoemd. Dit is echter geen voorwaarde of inherente eigenschap van een es.¹³ De Groningse hoogleraar landschapsgeschiedenis prof. dr. ir. [REDACTED] stelt in zijn proefschrift dat een es niet per se een plaggendek hoeft te kennen om te worden gedefinieerd als een es. Dat is slechts één van de mogelijke landschapsgebruikstypes.¹⁴ Dat betekent dat het onderzoeksgebied als het gaat om hoogte niet minder of meer een es is dan de omliggende essen in de gemeente Haaksbergen. Het feit dat deze minder hoog ligt wordt dan ook niet meegenomen in de waardering. Echter, omdat in dit geval de hoogte van het perceel te maken heeft met het functioneren als een es (in verband met het plaggendek, wat hier het landschapsgebruikstype is) wordt het toch in beeld gebracht. Dat betekent dus dat de volgende kenmerken op de foto's zijn gezet.

1. Primair gericht op akkerbouw
2. Een actuele hogere ligging
3. Gewoonlijk vrij van zichtbare perceelsgrenzen en heeft een zeer open landschap

Aan de hand van deze drie nog mogelijk zichtbare elementen zijn foto's gemaakt. Vervolgens zijn er ook foto's gemaakt van een aantal nabij liggende essen om een beeld te krijgen van het onderzoeksgebied ten opzichte van de andere essen in de omgeving.

¹² Provincie Overijssel 2023, p. [REDACTED] 2004. P. 658-660.
[REDACTED] 2024, p. 20.

3.2 Akkerbouw

Zoals genoemd was het perceel ten tijde van het veldbezoek in gebruik als aardappelland (figuur 15). Dit jaar wordt het dus weer gebruikt als bouwland, in tegenstelling tot eerdere jaren waar het als grasland werd gebruikt (figuur 11).

Figuur 15. Het onderzoeksgebied vanuit het zuiden.

3.3 Hoogteligging

Het verschil in hoogte was op het eerste oog niet goed te zien, maar vanuit de oostkant van het perceel kan een kleine glooiing worden geobserveerd in het noorden van het perceel (figuur 16). Dit komt overeen met de hoogtekkaart. Ook vanuit het zuiden is vooral langs de rand van het naastliggende perceel goed te zien dat er een hoogteverschil is (figuur 17).

Figuur 16. Het onderzoeksgebied vanuit het oosten.

Figuur 17. Het noordwesten van het perceel gezien vanuit het zuiden.

3.4 Open landschap

Het derde (nog mogelijk zichtbare) kenmerk van een es is het open landschap en het afwezig zijn van zichtbare perceelsgrenzen. Omdat de akker groot van omvang is en geen hoge begroeiing heeft, creëert het een grote open ruimte waardoor er inderdaad een open landschap ontstaat (figuur 18). De perceelsgrenzen zijn niet zichtbaar, afgezien van het feit dat op het naastliggende perceel maïs verbouwd wordt, waardoor de overgang van aardappelland naar maïs vrij duidelijk zichtbaar is. Aan de zuidkant van het perceel staat een bomenrij die deze es begrenst en afsluit van de aangrenzende es (figuur 19).

Figuur 18. Het onderzoeksgebied vanuit het zuiden.

Figuur 19. De bomenrij ten zuiden van het onderzoeksgebied.

3.5 Nabijgelegen es

Onderstaande essen (volgens de essenkaart, figuur 7) zijn beter in het landschap te herkennen door hun relatief hoge ligging ten opzichte van de weg en andere omliggende landen. Het zijn de essen die oostelijk van het onderzoeksgebied liggen. Dit kan komen door een plaggendeek, maar ook door een hoge dekzandrug als ondergrond.

Figuur 20. Een es in de gemeente Haaksbergen. Het verschil tussen de weg en de es is duidelijk te zien.

Figuur 21. Nog een es in de buurt van het onderzoeksgebied. Ook hier is het hoogteverschil tussen de es en de weg goed te zien.

4 Waardering

Om de es te waarderen wordt die in context geplaatst van de omliggende essen in het landschap. Er wordt gebruik gemaakt van een waarderingssysteem. De es wordt getoetst op zes criteria: gaafheid, zeldzaamheid, kenmerkendheid, ouderdom, ensemblewaarde en kwetsbaarheid. Aan elk van deze criteria wordt een score gegeven van 1 tot en met 5, met een toelichting. De gemiddelde score bepaalt hoe hoog de waarde is van het element. Een gemiddelde score van 2 is een lage waarde, van 3 een middelmatige, van 4 een hoge en van 5 een zeer hoge waarde.

Element	Score	Toelichting
Gaafheid	2	Aan de noordwestzijde is een afgraving geweest, en de greppels zijn gedempt. De topografische structuur is echter nog gedeeltelijk aanwezig, afgezien van de aangelegde weg aan de noordzijde. De beplanting aan de zuidzijde stamt uit de eerste helft van de 20e eeuw.
Zeldzaamheid	2	In de regio zijn meerdere essen te vinden, wat de uitzonderlijkheid van deze specifieke es vermindert.
Kenmerkendheid	4	Het is een representatief voorbeeld van het essenlandschap in Twente door het open landschap. Deze kleinschalige es is echter minder kenmerkend voor het Twentse landschap dan de grotere essen.
Ouderdom	3	De es is niet de oudste, maar ook niet de jongste in de omgeving.
Ensemblewaarde	4	Onderdeel van het essenlandschap dat bestaat uit een samenhangend systeem van allerlei onderdelen (essen, flanken, lager gelegen maten en fliergronden, – voormalige – heidevelden en kenmerkende bebouwing rond de es (esdorpen en verspreide erven). Door de Kon. Wilhelminastraat, die aan de noordkant is aangelegd, is dit ensemble echter aan één zijde aangetast.
Kwetsbaarheid	3	Hoewel het landschap bewaard is gebleven staat het onder druk van moderne landbouwkundige ontwikkelingen en mogelijke ruimtelijke ontwikkelingen.

Tabel 1. Waardering van de es op perceel S106 te Haaksbergen.

4.1 Totale cultuurhistorische waarde

Het gemiddelde van de individuele scores is 3, wat afgerond neerkomt op de waarderingsklasse 'gemiddeld'.

5 Conclusies en adviezen

5.1 Conclusies

Concluderend kunnen we stellen dat het onderzoeksgebied een es betreft die vanaf de nieuwe tijd in gebruik is genomen en afwisselend heeft gefunctioneerd als wei- hooi- en akkerland. Met het open landschap, het ontbreken van zichtbare perceelsgrenzen, het plaggendek en de meerdere eigenaren in het verleden vormt het een relatief kenmerkend onderdeel van het essenlandschap in Twente.

Op basis van de uitgevoerde waardenstelling en een confrontatie met de aanwezige waarden kunnen we concluderen dat er cultuurhistorische waarden aan de es verbonden zijn. In vergelijking met andere essen is de waarde van deze es als 'gemiddeld' aan te merken.

5.2 Tot slot

Dit rapport geeft adviezen. Het is aan de bevoegde instanties om deze al dan niet over te nemen in de besluitvorming.

Literatuur

- █ (2004). Boerenerven in Haaksbergen: Een beschrijving van de historische inrichting en beplanting. NV Uitgeverij Smit van 1876, Venlo/Hengelo.
- Historische Kring Haaksbergen, 1982. Veldnamen in Haaksbergen. Historie van Haaksbergen 4 / Veldnamen in Overijssel 3.
- Provincie Overijssel (2022). Toelichting historisch cultuurlandschap: Cultuurhistorische Waardenkaart Overijssel, Zwolle.
- Provincie Overijssel (2023). Catalogus Gebiedskenmerken Overijssel.
- █ (2024), Cultuurhistorisch onderzoek perceel S106 te Haaksbergen, Raap Adviesdocument 1488. RAAP, Weesp.
- █, 2004. Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie.
- █ (2015). Historisch boerderij-onderzoek in het richterambt Haaksbergen. Vereniging Oudheidkamer Twente, Enschede.

Websites/Digitale bronnen

- Kadaster archiefviewer, [Archiefviewer \(kadaster.nl\)](https://kadaster.nl), geraadpleegd op 17 september 2024.
- Topotijdreis, [Topotijdreis: 200 jaar topografische kaarten](https://www.topotijdreis.nl), geraadpleegd op 17 september 2024.

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. Het onderzoeksgebied, perceel S106 te Haaksbergen.	6
Figuur 2. De geomorfologische kaart met als ondergrond de TMK uit 1850. Het niet ingekleurde deel in het noordwesten is de bebouwde kom ten tijde van de kartering.	7
Figuur 3. Het onderzoeksgebied op de hoogtekaart (AHN4). Hier is goed te zien dat het gebied ten westen ligt van de hoger liggende flanken van de Oost-Twentse stuwwal die in de voorlaatste ijstijd is ontstaan.	8
Figuur 4. De XXXXXXXXXX met als ondergrond de TMK uit 1850.	9
Figuur 5. Boringen met en zonder een plaggendeck (cultuurdek).	10
Figuur 6. Het onderzoeksgebied op het AHN4.	12
Figuur 7. De locatie van essen volgens de Essenkaart provincie Overijssel, 2005.	13
Figuur 8. Kaart met de genoemde boerderijen. Morssinkhof / Brocking staat centraal op de kaart. Ten noorden daarvan ligt het onderzoeksgebied.	14
Figuur 9. Het onderzoeksgebied op het kadastraal minuutplan uit 1832.	15
Figuur 10. Haaksbergen en omgeving op de topografische kaart van 1890.	16
Figuur 11. Het onderzoeksgebied op topografische kaarten door de jaren heen.	17
Figuur 12. Detailbeeld van AHN1.	18
Figuur 13. Detailbeeld van AHN4.	19
Figuur 14. Inventarisatie van de cultuurhistorische waarden met als achtergrond de OpenTopo kaart en het AHN4.	20
Figuur 15. Het onderzoeksgebied vanuit het zuiden.	22
Figuur 16. Het onderzoeksgebied vanuit het oosten.	23
Figuur 17. Het noordwesten van het perceel gezien vanuit het zuiden.	24
Figuur 18. Het onderzoeksgebied vanuit het zuiden.	25
Figuur 19. De bomenrij ten zuiden van het onderzoeksgebied.	26
Figuur 20. Een es in de gemeente Haaksbergen. Het verschil tussen de weg en de es is duidelijk te zien.	27
Figuur 21. Nog een es in de buurt van het onderzoeksgebied. Ook hier is het hoogteverschil tussen de es en de weg goed te zien.	28

Tabellen:

Tabel 1. Waardering van de es op perceel S106 te Haaksbergen.	29
---	----

Bijlagen:

Bijlage 1. Tijdschaal	
-----------------------	--

Appendices

n.v.t.

Bijlage 1. Tijdschaal

Archeologische perioden			
Tijdperk		Datering	
Recente tijd			
Nieuwe tijd	C	1945	
	B	1850	
	A	1650	
Middeleeuwen	Laat B	1500	
	Laat A	1250	
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	1050
		C: Karolingische tijd	900
		B: Merovingische tijd	725
		A: Volksverhuizingstijd	525
			450
Romeinse tijd	Laat	270	
	Midden	70 na Chr.	
	Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250
		Midden	500
		Vroeg	800
	Bronstijd	Laat	1100
		Midden	1800
		Vroeg	2000
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2850
		Midden	4200
		Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	6450
		Midden	8640
		Vroeg	9700
	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	12.500
		Jong B	16.000
		Jong A	35.000
		Midden	250.000
		Oud	

label1_standdaerd_Archeologisch_RAAP_2014